

Te hogy vagy?

**Az UNICEF Magyar Bizottság
Gyermekjóléti jelentése**

Kutatási zárójelentés

Együtt a gyermekekért!

Az UNICEF Magyar Bizottsága külön köszönetet mond a Chello Central Europe Zrt.-nek a támogatásért és a kutatás létrejöttét biztosító nagylelkű adományért.

Készítette: Gyurkó Szilvia (szerk.), UNICEF Magyar Bizottság
Németh Barbara, UNICEF Magyar Bizottság

Minden magyar gyermeknek 15 a minimum

Tegyük fel, hogy két gyermek a sivatagban ellenkező irányból, de azonos távolságból megy egy oázis felé. Egyiknél 15 liter víz van, ezért ő biztosan célba ér. A másiknál csak 13 liter, vagy kevesebb. Mi lesz vele? Mi van akkor, ha közösségének jövője függ attól, hogy eléri-e a célt?

Minden *második* gyermeket Magyarországon 15 helyett kevesebb mint 13 liter vízzel indítunk útnak, azaz 15 fontos erőforrásból (rendszeres étkezés, játék, társas kapcsolatok, stb.), kevesebb mint tizenhárom tudunk neki biztosítani. S itt nem számítottuk bele azokat a gyermekeket, akiknek lényegében alig jutott - azaz mélyszegénységben élnek, vagy családjukon kívül, állami gondoskodásban nevelkednek, esetleg fogyatékossgal születtek.

Tegyük fel, ezen változtatni szeretnénk. Mire van szükség ahhoz, hogy mindenkinek mind a 15 meglegyen? Mi is kellene pontosan? Hogyan csináljuk? Mikor mondhatjuk, hogy jól vannak a gyermekeink?

Jelentésünk célja, hogy megválaszolja ezeket a kérdéseket az UNICEF szakmai és módszertani alaposságával, tapasztalatainak felhasználásával. Eredetileg azon feltételezésből kiindulva, hogy barátok, közösségek, civilek, döntéshozók, vállalati társadalmi felelősségvállalás szakértők ezeket a válaszokat majd tettekre váltják.

Mi hiszünk abban, hogy lehet minden magyar gyermeknek 15 a minimum!

Dr. Bábel Tamás

igazgató

UNICEF Magyar Bizottság

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló	5
Áttekintés	7
Mit jelent valójában a jóllét?	10
A kutatás	13
Gyermekjóllét Magyarországon	20
Kockázati tényezők a szegénységre és nélkülözésre	24
Inspiráló ötletek, jó gyakorlatok, ajánlások	30
Felhasznált irodalom	35

Vezetői összefoglaló

Az ENSZ Gyermekjogi egyezményének elfogadása óta a gyermekszegénység és a gyermekek nélkülözése gyermekjogi kérdés. A Magyarországon 1991-től érvényben lévő nemzetközi dokumentum az állam feladatává és kötelességévé teszi a gyermek legfőbb érdekének, valamint megfelelő testi, lelki fejlődésének és jóllétének biztosítását.

Egy gyermek jólléte akkor biztosított, ha anyagi, érzelmi és értelmi, fizikai, kulturális, valamint szociális szükségletei is egyidejűleg választ kapnak – és a gyermek maga is úgy érzi, hogy megfelelő az életminősége.

A gyermek jólléte veszélyben van, ha jogai nem érvényesülhetnek, ha lehetőségeiben megfosztott, és ha szükségletei kielégítésében nélkülözésnek vagy szegénységnek van kitéve.

Ha a gyermek jóllétét biztosítjuk, akkor pozitív választ adunk az őt megillető alapvető igényekre, vágyakra, szükségletekre és jogokra. Az eredményekre helyezünk a hangsúlyt a megfosztottság és a hiányok helyett.

Ennek a megközelítésnek további előnye, hogy a gyermekek jóllétével foglalkozva úgy nyithatunk a jövő felé, hogy közben azokat a lehetőségeket

keressük, amelyekkel azonnali segítséget tudunk nyújtani.

A gyermekek jólléte valamennyiünk közös felelőssége. Mindannyian tehetünk érte, hogy helyzetük jobb legyen.

A gyermekek jóllétének biztosítása nem csupán és nem elsődlegesen pénzügyi kérdés. Kiemelkedő szerepe van a családok, gyermekközösségek, egy-egy lakókörnyezet helyzetének javítását célzó lokális, alulról jövő, civil és persze a központi kezdeményezéseknek is.

Az UNICEF Magyar Bizottságának jelentése ezért nem csak a gyermekek jóllétéről igyekszik képet adni, de bemutatja a segítségnyújtás és beavatkozás lehetőségeit is.

Az UNICEF Magyar Bizottsága által 2012-ben végzett kutatás eredményei szerint a magyar gyermekek körében 2009-hez képest nőtt a jóllétükben veszélyeztetettek aránya. Jelenleg minden második gyermek nélkülöz valamilyen szempontból.

A legnagyobb mértékben a gyermekek egészséges társas kapcsolataival, kortárs kötődéseivel kapcsolatos szükségletek vannak veszélyben. A gyermekek 42%-a nem tudja rendszeresen meghívni magához a

barátait, 35% nem jut el nyaralni, 29% anyagi okok miatt nem vesz részt szabadidős tevékenységekben (sport, zene, stb.).

Az alapvető szükségletek tekintetében az újonnan vásárolt ruha (21%) és a napi étkezés megfelelő minősége (hús, zöldség) problematikus.

Az alapvető szükségletek (étkezés, ruházkodás) az alacsony jövedelmű családok körében sérülnek legnagyobb mértékben, míg az oktatáshoz kötődő szükségletek (életkornak megfelelő

könyv, tanulószarok, iskolai programokban való részvétel, tehetséggondozás) kielégítésében és a szociális szükségletek területén valamennyi jövedelmi csoport esetén magas kockázatot találtunk.

A kutatási eredmények szerint a jóllét / nélkülözés szempontjából különösen veszélyeztetettek azok a gyermekek, akiknek szülője alacsony iskolai végzettségű, munkanélküli, vagy egyedül gondoskodik gyermekéről.

Áttekintés

*“100 millió dollárra van szükségem, hogy 6 millió gyereknek egy pohár tejet és egy darab kenyeret adhassak.”*¹ – 1947-ben ezzel a mondattal indult az UNICEF, az ENSZ Gyermeksegély Alapja – felismerve a II. világháború után nélkülözések között élő európai gyermekek fájdalmasan nehéz sorsát.

2012-ben a szervezet már 684.049.044 US dollárnyi keretösszegeből finanszírozta munkáját – Európa és Észak-Amerika helyett pedig ma már döntően Afrikában, illetve az Észak-Ázsiai régióban.²

Hazánk abban a szerencsés helyzetben van, hogy az alacsony gyermekhalálzási ráta, az egészségügyi és oktatási rendszer fejlettsége és általános hozzáférhetősége miatt nem tartozunk a legrászorulóbb országok közé. S miközben egyik oldalról lehetőségünk van arra, hogy adományaink, felajánlásaink révén támogassuk a tőlünk távol, nehéz helyzetben, válságrégiókban élő gyermekeket és családokat, a másik oldalon egyre gyakrabban jelenik meg a kínzó kérdés: “Vajon hogy vannak a magyar gyerekek?” “Mit tudunk tenni a nélkülözésben élő, kiszolgáltatott gyerekekért itt, Magyarországon?”

Az UNICEF 2012-ben kiadott *“A gyermekszegénység mérése”* című éves jelentése (továbbiakban RC10)³ fájdalmasan szembesített minket azzal, hogy komoly tennivalóink vannak. A vizsgált időszakban Magyarország az Európai Unió tagállamai között sereghajtó volt a gyermekek nélkülözését tekintve (csak Bulgária és Románia nyújtott rosszabb teljesítményt). Az adatok szerint 2009-ben minden harmadik gyermek nélkülözött Magyarországon, és minden tizedikük szegénységben élt. A jelentés arra is felhívta a figyelmet, hogy a gyermekek jóllétét veszélyeztető kockázati tényezők közül a szülők alacsony iskolázottsága, a munkanélküliség és az egyszülős családmodell hazánkban kiemelkedően magas kockázatot jelent. Ahogy egy korábbi UNICEF jelentés (RC9) fogalmazott: *“A születéskori helyzet olyan árnyékot vet a gyerekekre, ami alól élete végéig nem tud kikerülni – legnagyobb eséllyel abban a hátrányos, kiszolgáltatott társadalmi helyzetben marad, amibe beleszületett.”*⁴

¹ Maurice Pate, az UNICEF első főigazgatója

² UNICEF-Humanitarian Action for Children 2013 - Overview Document. 2013. UNICEF. New York. 9. old.

³ UNICEF Innocenti Research Centre: Report Card 10: Measuring child poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries. UNICEF, 2012. Firenze. <http://unicef.hu/ismerje-meg/mire-forditjuk-az-adomanyokat/gyermekjogok/nemzetkozi-tanulmanyok> Letöltés dátuma: 2013. február 18.

⁴ UNICEF Innocenti Research Centre – Report Card 9. The children left behind. A league table of inequality in child well-being in the world's rich countries. UNICEF. 2010. Firenze. 28. old. <http://unicef.hu/ismerje-meg/mire-forditjuk-az-adomanyokat/gyermekjogok/nemzetkozi-tanulmanyok> Letöltés dátuma: 2013. február 18.

A gyermekek helyzetével, az ő jóllétükkel való foglalkozás azért is alapvető, mert egy ország állapota valójában azon mérhető le, mennyire vannak jól a gyermekek. Az ő egészségük, biztonságuk, anyagi jóllétük, a (társadalmon és a családokon belül) feljűk irányuló tisztelet, megbecsülés, elfogadás és szeretet mutatja meg egy nemzet valódi erejét.⁵ Ma már nem kérdés, hogy a legnagyobb (és legköltségesebb) hiba, amit egy társadalom elkövethet, az a gyermekek jóllétéről való gondoskodás elmulasztása. Az ilyen közösségeknek igen nagy árat kell fizetniük. Ez csökkenő versenyképességben, teljesítőképességben és termelékenységben, az általánosan romló egészségügyi állapotban, növekvő munkanélküliségben és fokozódó társadalmi kirekesztettségben jelenik meg. Társadalmi és gazdasági szempontból tehát igen egyszerű a helyzet: mindent meg kell tenni a gyermekek jóllétéért – kiszolgáltatottságuk és nélkülözésük megelőzéséért.

Ezen túlmenően még egy nagyon fontos érvet szem előtt kell tartanunk minden olyan kérdésben, ami gyermekeket érint. Ez pedig a gyermekkor egyszeri és megismételhetetlen volta. Az a tény, hogy minden gyermeknek csak egyetlen esélye van arra, hogy egészségesen és megfelelő módon nőjön fel, fejlődjön testileg és lelkileg. Ahogy Rob Reiner és a Wisconsini Egyetem kutatói fogalmaztak: „Az első évek mindörökké tartanak.”⁶ Életünk végéig magunkkal hordozzuk azok emlékét, lenyomatait a fejünkben, a szívünkben, a zsigereinkben. Nagyon fontos tehát – ha szabad így fogalmaznunk: minőségbiztosítási szempontból -, hogyan telnek az első évek, és minden lehetősége megvan-e a gyermeknek arra, hogy kibontakoztassa a benne rejlő képességeket és tehetséget.

2012-ben, amikor az UNICEF Magyar Bizottsága nyilvánosságra hozta (a korábban már idézett) RC10 jelentés eredményeit, száznál is több újságcikk és híradás foglalkozott a nélkülöző gyermekek magas arányával, és hogy ennek milyen veszélyei vannak országunk jövője szempontjából. Mivel a jelentés a 2009-es év adatait dolgozta fel, sokunkban felmerült, vajon mi változott az elmúlt időszakban, hogyan hatott például a globális gazdasági krízis a gyermekekre és a gyermeket nevelő családokra – azaz mennyire vannak most ők jól (vagy rosszabbul)?⁷

⁵ UNICEF Innocenti Research Centre – Report Card 7. Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. UNICEF, 2007, Firenze. www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc7_eng.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

⁶ Reiner, R.- Hathaway,S.E. (1997) The first years last forever. Johnson &Johnson. I Am Your Child project <http://www.iamyourchild.org/> Letöltés dátuma 2013. február 18.

⁷ Az RC10 jelentésben használt módszer (a szakemberek évekig tartó egyeztetésének eredményeképpen) általánosan elfogadottá vált. Ennek megfelelően 2014-től az Európai Unión belül rendszeresen nézni fogják a gyermekek jóllétének, nélkülözésének alakulását.

Az UNICEF Magyar Bizottsága ezért úgy döntött, hogy országos, reprezentatív kutatást végez ennek a módszernek a segítségével, hogy kellő információ birtokában tudjuk megmondani: hogy vannak a magyar gyermekek; és ennek megfelelően határozzuk meg: mit tudunk tenni az ő jóllétük érdekében.

Mit jelent valójában a jóllét?

Sok minden szükséges ahhoz, hogy valós képet tudjunk alkotni gyermekeink jóllétéről. Nem elegendő (és nem is lehet) pusztán számokban kifejezni – noha mi magunk is arra kényszerülünk jelentésünk nagy részében, hogy számszerűsítsük ezeket a jellemzőket. Így próbáljuk meg lefordítani, és összehasonlíthatóvá, értelmezhetővé tenni mit jelent, ha egy gyermek tiszta szívből válaszolhatja arra a kérdésre, hogy „Hogy vagy?” - „Jól!”

Ahhoz, hogy megértsük mit is jelent egy gyermek esetében a jóllét (és annak negatív vetülete: a nélkülözés, megfosztottság), alapvetően a gondolkodásunkat kell megváltoztatnunk. Nem tekinthetünk a gyermekre úgy, mint „passzív befogadóra”, akinek egyetlen feladata a környezeti hatások és ingerek feldolgozása. Azt kell látnunk, hogy a gyermek az első pillanatoktól kezdve aktív résztvevője családjá, tágabb környezete, lakóközössége életének. A családon, ismerősökön, barátokon, iskolán, utcán belüli kapcsolatok hálózatot alkotnak, amelyek körbefonják a gyermeket – és amelyek folyamatosan interakcióban vannak, hatnak egymásra.

A gyermekjólléti megközelítés azonban nem csak azt jelenti, hogy a gyermek van a fókuszban, hanem hogy a gyermeket, mint „teljességet” vizsgáljuk. (lásd. 1.sz. ábra) A gyermek jólléte (fejlődési szakaszonként eltérő módon) függ a fizikai, mentális, érzelmi, viselkedési, értelmi / intellektuális, spirituális és morális / erkölcsi szükségletek kielégítettségétől, valamint az öngondoskodás, a családi kapcsolatok, a társas és kortárs viszonyok és a társadalmi elfogadottság szintjétől és minőségétől is. Ha például egy 12 éves gyermek naponta legalább háromszor eszik, minden nap fogyaszt friss gyümölcsöt, rendszeresen sportol, iskolába jár, gitározni tanul és havonta egyszer a szüleivel elmegy színházba, akkor azt mondhatjuk hogy a jóllétét meghatározó keretfeltételek alapvetően adottak. Ha ugyanennek a gyermeknek a szülei között egyébként rendszeresek az erőszakos konfliktusok, a gyermeket az iskolában kiközösítik, nincsenek barátai és a hétvégéket egyedül tölti otthon a szobájában, titokban cigarettázva, akkor „ideális” minta-gyermekből máris egy veszélyeztetett gyermeket kaptunk.

1. sz. ábra: A gyermek jóllét piramisa szükségletek és résztvevők / érintettek szerint⁸

A gyermeket körülvevő formális és informális rendszerek, kapcsolatok hálózata, valamint a gyermek egyénisége, egyedi és alapvető szükségletei együttesen alkotják azt a mátrixot, amiben a gyermekjóllét értelmezhetővé válik. Eszerint egy gyermek akkor van jól, ha

- egészséges (fizikailag és lelkileg),
- támogatott a tanulásban (és élvezi, ha bővítheti az ismereteit),
- biztonságos és kiszámítható körülmények között él,
- anyagi szempontból nincs kiszolgáltatott helyzetben (biztonságos és stabil jövedelmi viszonyok között él),
- a közösség és a társadalom aktív tagja / a család, barátok, szomszédok, kortársak megerősítő, pozitív hálózata veszi körül,
- olyan társadalomban él, ami tiszteletben tartja jogait (és aktív részesévé válhat az őt érintő ügyek alakításában).

⁸ Forrás: CREDPRO: The Child: Development Needs & Rights.
http://labspace.open.ac.uk/file.php/4761!/via/oucontent/course/63/handout1_2.jpg Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Ezen feltételek mindegyike leírható (nem csak a számok), de a jog nyelvén is. Az ENSZ Gyermekjogi egyezményének⁹ 3. cikke előírja a gyermekek legfőbb érdekének védelmét, a 6. cikk az egészséges fejlődéshez, a 28. cikk az oktatáshoz való jogot, a 12. cikk az aktív részvétel (participáció) lehetőségét, a 24. cikk az egészségügyi biztonsághoz való jogot, a 26. cikk pedig a hátrányos helyzetű gyermekek (és családjaik) segítésének állami kötelezettségét.

Mindez azt is jelenti, hogy a gyermekjóléti megközelítés, alapvetően gyermekjogi szemléletet takar – amelyben a normatív (jogi) háttér annak megértését segíti, hogy mit kell tennünk gyermekeink jólétének biztosítása érdekében. A gyermekjólét fogalmának teljes tartalmát azonban önmagában a jog nem képes megadni - ahhoz holisztikus szemlélet, szakmaközi (multi-diszciplináris) nézőpont szükséges. Legalábbis nekünk, felnőtteknek. A gyermekeket elég egyszerűen megkérdezni: "Te hogy vagy? Van biciklid? Mikor voltál utoljára nyaralni?"

⁹ Az ENSZ Gyermekjogi egyezmény az UNICEF munkájának alapidokumentuma

A kutatás

„...biciklim nincs, másnak sincs a barátaim közül, van egy foci labdánk és ha tehetjük, akkor mindig focizunk.”
(5 éves gyermek)¹⁰

A kutatás – ami nem jöhetett volna létre a Chello Central Europe teljeskörű támogatása és nagyvonalú adományai nélkül - 2012 novembere és 2013 januárja között zajlott a TÁRKI¹¹ szakmai irányítása alatt, 0-18 éves gyermeket nevelő családok részvételével.¹²

Az adatfelvétel során 1022 sikeres kérdőív készült, aminek révén 1592 gyermek helyzetéről kaptunk információt: az alapvető (létfenntartáshoz szükséges), az oktatási és tanulási szükségletek, valamint a társas kapcsolatok és lehetőségek területén érvényesülő lehetőségek dimenzióiban. A kérdőív a gyermek mellett, a család (háztartás) helyzetére is rákérdezett – így próbáltuk a lehető legteljesebb képet kapni a gyermekek jóllétéről.

A kutatás gerincét az EU-SILC 2009-es adatfelvétele során lekérdezett, majd az UNICEF Innocenti Kutató Központja által is értékelt „gyermek nélkülözési index” kérdéssora adta:

1. Biztosított-e a gyermeknek a napi háromszori *étkezés*
2. Legalább naponta egyszer eszik-e a gyermek *húst*, húskészítményt, vagy halat (vegetáriánus étkezés esetén ezzel egyenértékű ételt)
3. Eszik-e a gyermek minden nap friss *gyümölcsöt, zöldséget*
4. Van-e az életkorának, tudási szintjének megfelelő *könyve* (az iskolai könyvek nem tartoznak ide)
5. Van-e kültéri *játéka*, sportszere, szabadidős eszköze (bicikli, roller, stb.)

¹⁰ A jelentésben felhasznált idézetek Esztergályos Attila UNICEF önkéntes által Budapesten és Homrodon készített gyermek- és szülő interjúk részletei

¹¹ A TÁRKI részéről Gábos András vezető kutató nyújtott szakmai támogatást és segítséget a kutatás előkészítéséhez és lebonyolításához. Ezúton is köszönjük kitartó munkáját, türelmét és támogatását.

¹² A begyűjtött adatok a vezetékes telefonnal rendelkező magyar háztartásokat régió és településtípus szinten reprezentáló mintából kerültek ki. Az adatfelvételt, azok rögzítését, utókezelését és tisztítását a TÁRKI végezte. Az adatfelvétel standardizált telefonos megkeresés útján történt, mely elkészítéséhez többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárás lett alkalmazva. Első lépcsőjében zajlott az összes település régiónkénti besorolása a településtípusoknak megfelelően, második lépcsőjében pedig sor került a mintába bekerülő háztartások véletlenszerű kiválasztására, a TÁRKI rendelkezésére álló TeleDataTár segítségével. A magánháztartások vezetékes telefonszámát tartalmazó adatbázisból minden egyes rétegre lebontva (pl. Dél-Alföld-községek), egyszerű véletlen mintavételi eljárással lettek a válaszadók kiválasztva. Tekintve, hogy az alkalmazott mintavételi eljárás során a célcsoport minden tagjának azonos volt az esélye a mintába való bekerülésre (valószínűségi minta), a begyűjtött adatokból levont következtetések- a statisztikai hibahatár mértékén belül – általánosíthatóak a teljes célcsoportra. Az adatok lekérdezése és kiértékelése a nemzetközi protokoll szerint történt. A kérdéseket a gyermekeket képviselő felnőttek válaszolták meg.

6. Rendszeresen részt vesz-e a gyermek *szabadidős* tevékenységekben (úszás, zenetanulás, ifjúsági és gyermekprogramok, stb.)
7. Vannak-e beltéri *játékai* a gyermeknek (ha több gyermek él együtt, akkor legalább egy saját játék minden gyermeknek – ideértve a készségfejlesztő játékokat, építőkockát, társasjátékot, számítógépes játékokat is, stb.)
8. Be tudják-e a gyermeket fizetni *iskolai* programokra, eseményekre, kirándulásokra
9. Van-e olyan, elegendő fényvel ellátott, nyugodt *hely*, ahol a gyermek el tudja készíteni a házi feladatát
10. Van-e a gyermeknek legalább egy új *ruhája* (nem minden ruhája használt, vagy másodkézből kapott)
11. Van-e a gyermeknek legalább két pár, méretének megfelelő *cipője* (amiből az egyik bármilyen időjárásban használható)
12. Van-e lehetősége a gyermeknek arra, hogy időről-időre *meghívja* magához a barátait (játszani, együtt enni, stb.)
13. Van-e lehetőség arra, hogy a gyermek a különleges alkalmakat (például: születésnap, névnap, vallási események) *megünnepelje*
14. Van-e a gyermek lakóhelyének közelében megfelelő *játszótér*
15. Évente legalább egyszer, egy hétre el tud-e utazni a gyermek *nyaralni*¹³

A gyermekek jóllétét ez a módszer úgy méri, hogy a fenti 15 tételt egyenként vizsgálja, aszerint, hogy biztosított-e a gyermeknek, és ha nem, akkor annak az-e az oka, hogy a család nem engedheti meg magának, vagy az, hogy úgy döntöttek, adott tétel nem fontos.¹⁴ Mivel a gyermek szempontjából a hiány (megfosztottság) számít – ezért minden erre utaló választ összesítve vizsgáltunk.¹⁵ Szemben a háztartási szintű

¹³ Módszertani okok miatt a 14. és 15. indikátor az UNICEF RC10 jelentésének nem volt része, de az eredeti adatfelvételben benne volt – ezért tartalmazta a kérdőív. Az RC10 a fenti indikátorokon kívül még az *internethez való hozzáférést* vizsgálta, ami az EU-SILC irányelvek szerint nem gyermek-, hanem háztartásszintű indikátor, ezért azt mi a lekérdezésnél kihagytuk, viszont a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának adatbázisából a teljes népességre irányadó adatokhoz hozzáférést kaptunk. Azt a jelentés következő fejezetében elemezzük.

¹⁴ Például egy gyermeknek azért nincs-e új ruhája, mert szülei nem tudják megfizetni, vagy mert vannak hasonló korú gyermekek a tágabb családban, ismerősök között akik a jó állapotú ruhát elajándékozzák, vagy olcsón eladják.

¹⁵ Az UNICEF Innocenti Kutató Központ módszertani útmutatása alapján. Ld: Chai, J., M. de Milliano, C. de Neubourg, I. Plavgo, and Z. Wei (2012). 'Step-by-Step Guidelines to the Multiple Overlapping Deprivation Analysis (MODA)', Working Paper 2012-10, UNICEF Office of Research, Florence. http://www.devinfofive.info/ccmoda/app/webroot/files/siteDoc/MODA_Step-by-step%20guidelines.pdf
Letöltés dátuma: 2013. február 18.

tételekkel (például: fűtés, autó, automata mosógép), amelyeknél csak akkor számít „nélkülözési tételnek” a hiány, ha a család „nem engedheti meg magának”.¹⁶

Egy adott gyermek tekintetében akkor állapítható meg a nélkülözés, ha kettő (vagy annál több) tételben hiányt szenved.

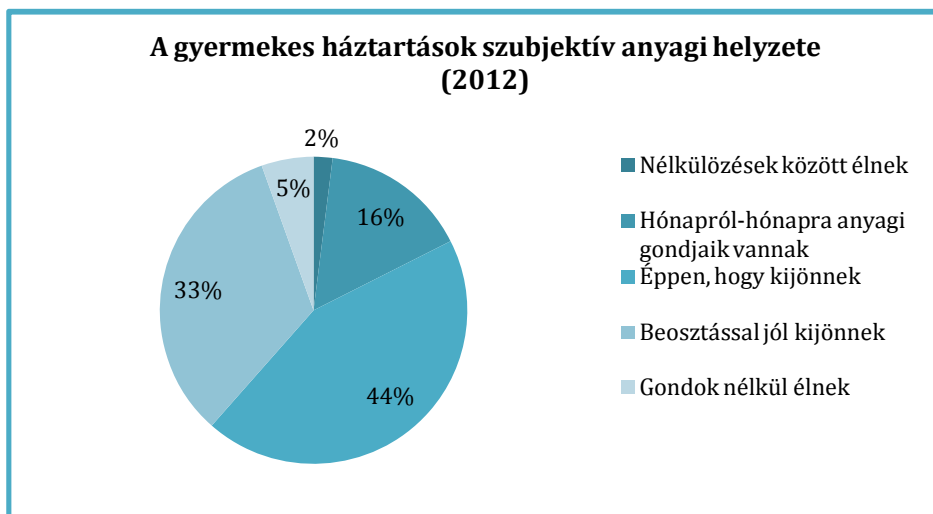
A módszer előnye, hogy így összehasonlíthatóvá válik a különböző országokban, társadalmi rétegekben élő gyermekek helyzete,¹⁷ valamint lehetőség nyílik az anyagi dimenzióon kívül más tényezők (így például a társas és közösségi kapcsolatok, az érzelmi biztonság, vagy más fejlődési szükségletek) kielégítési lehetőségeinek mérésére is. Ez azért is jelent valódi előnyt, mert egy gyermek jólléte igen összetett, számokkal nehezen leírható - értékeléséhez holisztikus megközelítés szükséges.

A kutatási eredmények részletes elemzése előtt fontos tisztázni, hogy a mintavétel módja miatt (telefonos lekérdezés) kutatásunkba olyan gyermeces családok kerültek, akik a kutatás idején vezetékes telefonos előfizetéssel rendelkeztek. A magyar viszonyok között ez azt is jelentette, hogy döntően a magasabb társadalmi státuszú háztartásokat értük el a vizsgálattal. A megkérdezetteknek mindössze 2%-a értékelte úgy a saját helyzetét, hogy nélkülözések között él. A válaszadók 38%-a alapvetően megfelelőnek értékelte saját anyagi helyzetét.

¹⁶ Így azok a családok nem növelik a nélkülözők arányát, akik például környezetvédelmi okokból nem használnak autót.

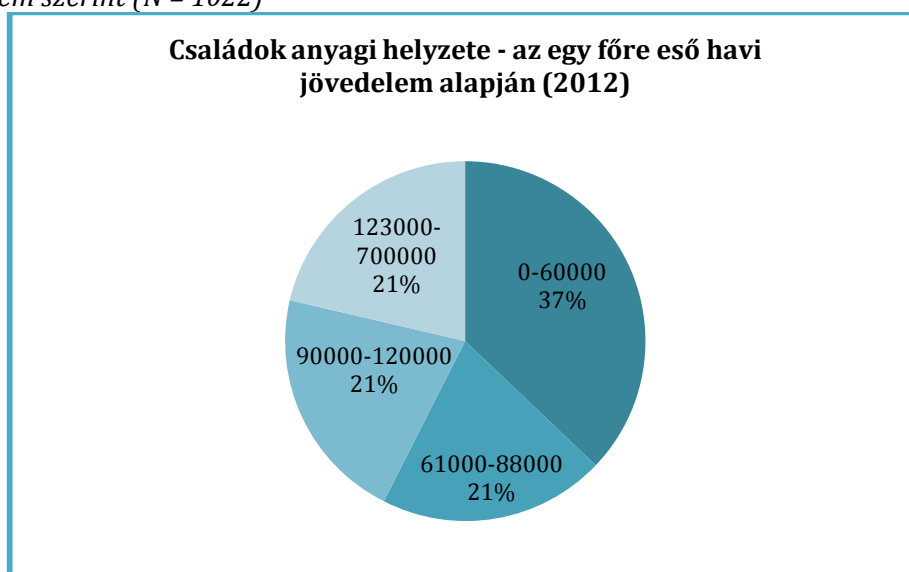
¹⁷ A szegénységi küszöb / szegénységi ráta szerinti mérések az ilyen összehasonlításra nem alkalmasak. Lásd: RC10

2. sz. ábra: A kutatásban résztvevő háztartások anyagi helyzete, saját szubjektív megítélésük szerint (N = 1022)¹⁸

A hátrányos helyzetű (rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő) családok aránya is mindössze 23%-os volt a válaszadók között, és többségük (63%) a szegénységi küszöbnél¹⁹ magasabb jövedelemmel rendelkezett.

3. sz. ábra: A kutatásban résztvevő háztartások anyagi helyzete – az egy főre eső jövedelem szerint (N = 1022)²⁰

Össességében megállapítható, hogy kutatásunkkal a *középréteg* és az alsó középréteg családjainak problémáiról és nehézségeiről sikerült jobb képet kapni. A

¹⁸ A 2. sz. ábra százalékos megoszlásban mutatja meg, hogy a kutatásban részt vevő 1022 háztartás esetében hogyan alakul a szubjektív anyagi helyzet. A válaszadók egy ötfokú skálán helyezték el saját háztartásuk anyagi helyzetét, ahol a legrosszabb a „nélkülözések között élünk”, míg a legjobb a „gondok nélkül élünk” kategória volt.

¹⁹ 2012-ben: 62.256 Forint/fő (TÁRKI Háztartás Monitor előzetes adatai alapján) A TÁRKI 2012-es adatai előzetesnek tekinthetők, kizárólag azzal a céllal kerülnek bemutatásra, hogy jelentésünk tágabb kontextusához megfelelő adalékul szolgálhassanak.

²⁰ A 3. sz. ábra megmutatja, hogy a kutatási mintába került 1022 háztartásban százalékosan hogy alakul az egy főre eső jövedelem.

szegénység és a mélyszegénység dimenzióival a jelentésünk nem foglalkozik külön. Az adatok így még elgondolkodtatóbbak, hiszen mindegyik értéknél még külön „hozzá kellene számolni” a gyermekeknek azt a 24%-át, akik szegénységben élnek.²¹

A közép- és alacsony jövedelmű országokban elmondható, hogy 2009-hez képest romlott a helyzetük, miként a teljes népességben is emelkedett a nélkülözők aránya. A TÁRKI által rendelkezésünkre bocsátott, 2012. évre vonatkozó előzetes adatok szerint a családban nevelkedő gyermekek 88%-át érintette az a probléma, hogy a szülők nem képesek egy váratlan (kb. 60.000Ft-os) váratlan kiadás fedezésére.²² A tartalékok hiánya, a családi költségvetés sérülékenysége miatt, a családok 77%-a nem engedhet meg magának egy hét nyaralást, és 45%-uk még kétnaponta sem tud húst tenni az asztalra.²³

A gazdasági válság hatása

„A gazdasági válság időszakában számottevően nőtt a teljes magyar népesség, különösen pedig a gyermekek, a gyermeket nevelő családokban élők és a fiatalok szegénységi kockázata és anyagi nélkülözése. Ez derül ki a TÁRKI Háztartás Monitor Felvétel 2012-es előzetes adataiból.

A TÁRKI előzetes becslései szerint, Magyarországon 2012-ben a teljes népesség 17%-át tekinthetjük szegénynek, ennyien élnek az OECD2-es skálával számított, éves ekvivalens háztartásjövedelem mediánjának 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből. Összehasonlítva a korábbi adatokkal, azt látjuk, hogy a relatív jövedelmi szegénység 2009-hez képest mintegy 3 százalékponttal, 2007-hez képest pedig 4,4 százalékponttal (mindkét esetben statisztikailag is szignifikáns mértékben) emelkedett. A szegénység kockázata ma meghaladja az 1990-es évek közepén eddig megfigyelt legmagasabb értéket a rendszerváltás óta eltelt időszak távlatában.

2009 óta, a gazdasági válság időtartamával nagyrészt egybeeső időszakban a teljes népesség és a gyermekek helyzete is romlott. Jelentősen, statisztikailag is szignifikáns mértékben nőtt az olyan háztartásokban élő gyermekek aránya, ahol gondot okoz a lakás megfelelő fűtése (18-ról 28%-ra), a rezsiköltség befizetése (30-ról

²¹ A TÁRKI saját számításai szerint, a Magyar Háztartás Panel és a TÁRKI Háztartás Monitor alapján, 2012-ben a teljes népességben 17%-os, a 0-15 éves gyermekek között 25.5%-os, a 16-24 éves korcsoportban 24.5%-os volt a szegénységi ráta. (A TÁRKI 2012-es adatai előzetesnek tekinthetők, kizárólag azzal a céllal kerülnek bemutatásra, hogy jelentésünk tágabb kontextusához megfelelő adalékul szolgálhassanak. Elemzésük során a TÁRKI törekedett arra, hogy az adatokból kiolvasható folyamatokat bemutassa, miközben tudatában van mind a folyamatok lezáratlanságával, mind az adatállomány korlátaival.)

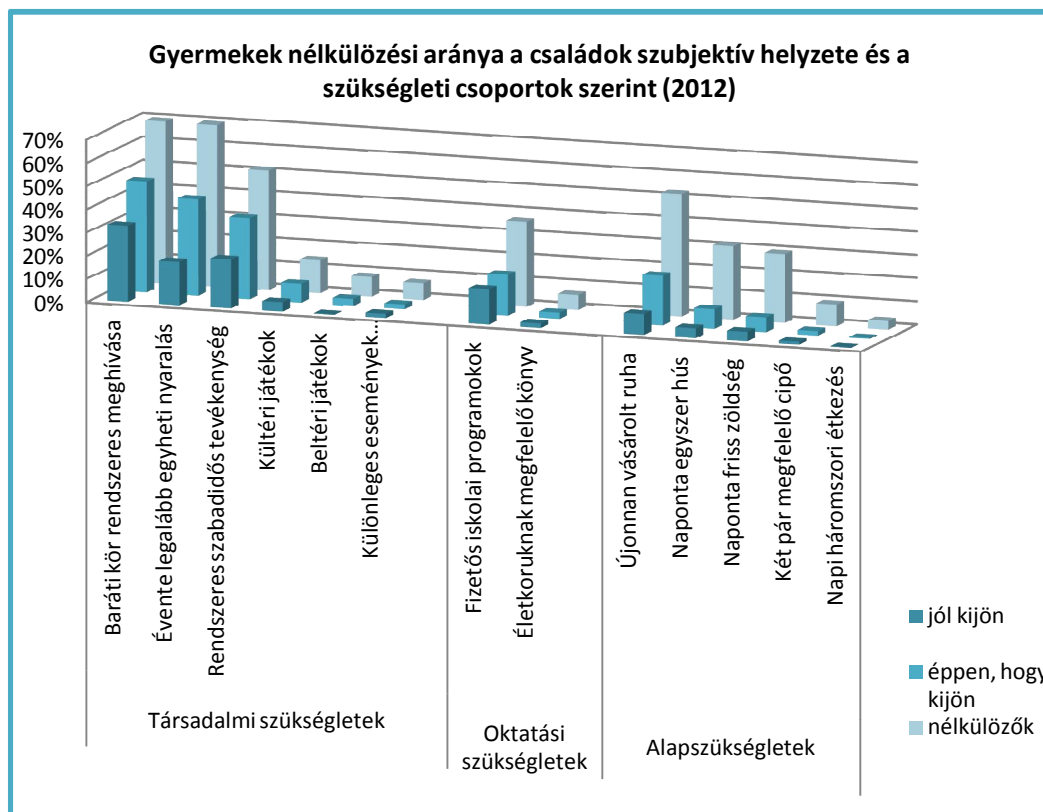
²² Ez az adat 2009-ben is igen magas, 82% volt.

²³ Adatok a TÁRKI saját számításai szerint, a Magyar Háztartás Panel és a TÁRKI Háztartás Monitor alapján. (A TÁRKI 2012-es adatai előzetesnek tekinthetők, kizárólag azzal a céllal kerülnek bemutatásra, hogy jelentésünk tágabb kontextusához megfelelő adalékul szolgálhassanak.)

38%-ra) vagy egy váratlan kiadás fedezése (82-ről 88 %-ra). Ezzel szemben nem történt jelentős változás a megfelelő táplálkozás hiányáról beszámoló, vagy a nyaralás lehetőségétől megfosztottak - amúgy rendkívül magas - arányában.”²⁴

A szubjektív anyagi helyzet sok tekintetben irányadóbb a családban nevelkedő gyermek jóllétének, nélkülözési kockázatának meghatározására, mint az egy főre eső jövedelem nagysága.²⁵ A gyermek szükségleteinek kielégítése, a háztartási kiadások közötti elsőbbségi sorrend meghatározásakor fontos, hogy mennyire érzi magát kiszolgáltatottnak a család. Mennyire tudnak elszakadni az alapvető szükségletek kielégítésétől, és más (a gyermeki jóllét szempontjából alapvető) tételre is fordítani, mint például a szabadidő minőségi eltöltése, vagy a játék, a sport és a pihenés. (lásd 4a. és 4b. sz. ábrák)

4a. sz. ábra: A nélkülöző gyermekek aránya a családok szubjektív helyzete és a szükségleti csoportok szerint (N = 1592)²⁶

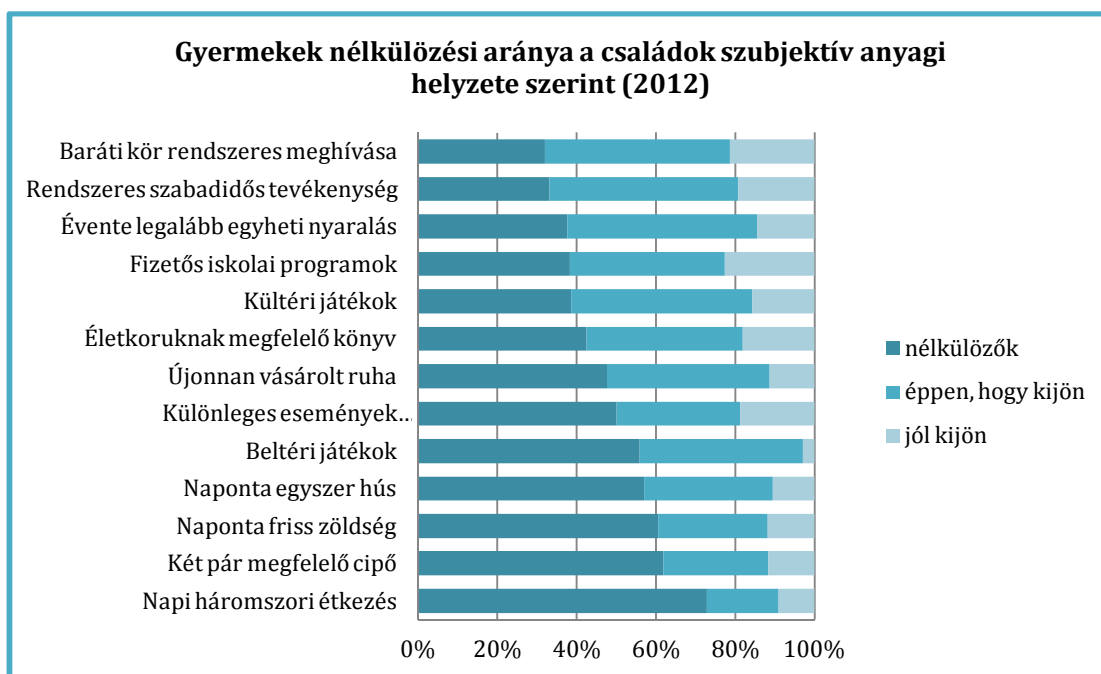
²⁴ Gábos András (TÁRKI) összefoglalója a gazdasági krízis hatásairól az UNICEF kutatási jelentéséhez.

²⁵ Volt olyan válaszadó, aki a 60.000 Ft/fő jövedelem esetén is úgy ítélte meg, hogy “beosztással jól kijönnek”, és volt, aki a 150.000 Ft/fő jövedelemnél is azt válaszolta, hogy “nélkülözések között élnek”.

²⁶ A 4a. sz. ábra megmutatja, hogy a mintába került 0-18 éves gyermekek hány százaléka szenvedett hiányt a vizsgált nélkülözési tételekben a család szubjektív anyagi helyzete, és a szükségleti csoportok bontásában.

A 4a. sz. ábra egyrészt azt mutatja meg, hogy a nélkülözők, a saját helyzetüket pénzügyileg kiszolgáltatottnak megélő családok között valamennyi megkérdezett gyermekjóléti szempont esetében magasabb a megfosztottak aránya, mint az anyagi gond nélkül élők között. Ez önmagában nem meglepő, hiszen az anyagi helyzethez közvetlen módon nem kötött tételek esetében is megállapítható a közvetett kapcsolat. (Így például a társas kapcsolatok körében megjelenő deprivációnál ok lehet, hogy azért nem hívják meg a barátokat, mert az otthonukat szegényesnek ítélik és ezért szégyellik, vagy mert nem tudják biztosítani a vendéglátáshoz az ennivalót.) Elgondolkodtató azonban, hogy valamennyi társadalmi réteg esetében ugyanazok az indikátorok voltak kritikusak, és anyagi helyzettől függetlenül ugyanazokban a szükséglet-csoportokban voltak a gyermekek nagyobb veszélynek kitéve. A társas kapcsolatok területén: barátok rendszeres meghívása, évente legalább egyheti nyaralás, rendszeres szabadidős tevékenység (sport, művészet, stb.).²⁷ Az alapszükségletek területén a ruházkodásnak az a minőségi indikátora mutatott kisebb érzékenységet a család anyagi helyzetére, ami a „legalább egy új ruha” meglétére kérdezett rá.

4b. sz. ábra: A nélkülöző gyermekek arányáról a családok szubjektív anyagi helyzete szerint (N = 1592)²⁸

²⁷ Más kutatások is azt mutatják, hogy a magyarok társas kapcsolatai gyengék, különösen nemzetközi összehasonlításban. Ld. Albert F-Dávid B. (2007) Embert barátjáról: A barátság szociológiája. Századvég, Budapest.

²⁸ Az 4b. sz. ábra megmutatja, hogy a mintába került gyermekes családok szubjektív anyagi helyzete hogyan oszlik meg a vizsgált nélkülözési tételek szerint.

A magyar társadalomra általánosan jellemző elszigetelt, a társas kapcsolatokat csak korlátozottan ápoló családi működés, és az európai átlagnál kevesebb baráti kapcsolat a gyermekekre is jellemző – pontosabban a gyermekek „belenőnek” ebbe a társadalmi struktúrába. Az elszigetelt családi lét a gyermekek jólléte szempontjából nem csak azért jelent veszélyt, mert személyes szükségletei sérülnek (kortárs kapcsolatok, hálózatépítés, kulturális és érzelmi szükségletek, stb.), hanem azért is, mert a nélkülözés csökkentésében a szolidaritásnak igen fontos szerepe van/lehet. Az azonos élethelyzetben, egy környezetben élők között hagyományosan erősebb a szolidaritás és az egymás segítése iránti szándék. Ennek a támogatása, a segítő és önsegítő folyamatok katalizálása lehet az egyik olyan megoldás, ami jelentősebb többlet ráfordítás, anyagi támogatás nélkül is képes a gyermek jólléte érdekében elmozdulást elérni. Az alulról építkező, helyi (lokális, regionális) kezdeményezések szerepe kitüntetett ezen a területen – ehhez viszont elengedhetetlen a családok/gyermekek közötti kapcsolat megléte, támogatása.

Gyermekjólét Magyarországon

„Mit kértek karácsonyra?

- *Barbi babát...*
- *Én egy kisvasutat...*

És tavaly mit kaptatok?

- *Barbi babát.*
- *Kisvasutat...*

Idén is ugyanazt kéritek?

- *Igen, hátha újat, boltit kapunk...”*
(5 és 9 éves gyermekek)

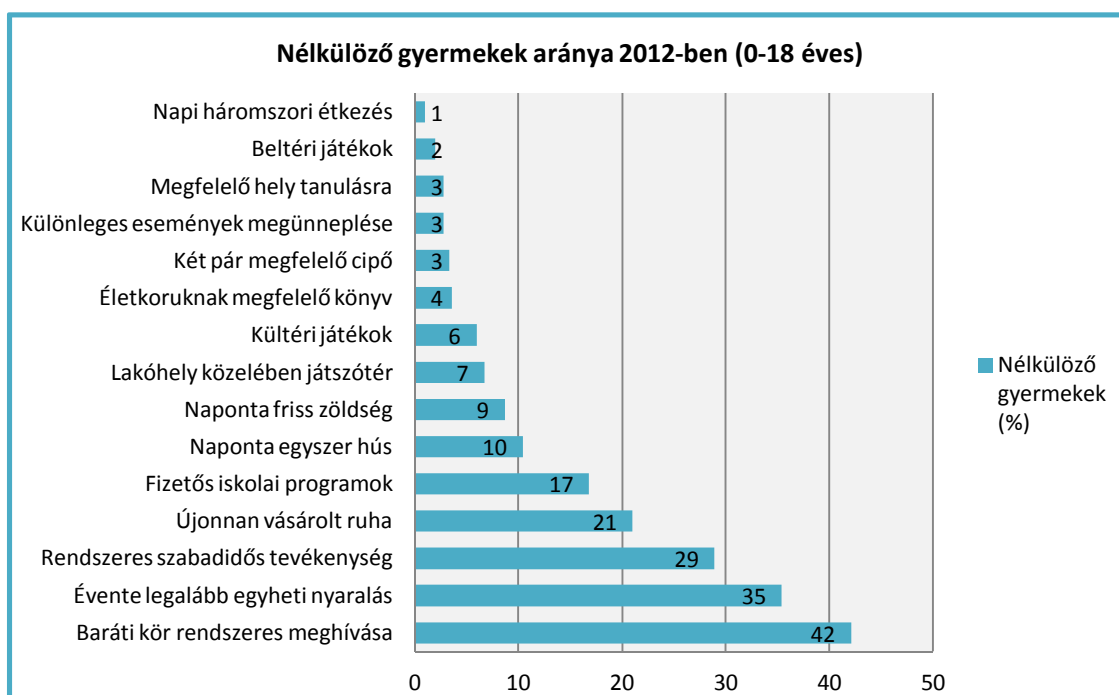
A kutatási adatok szerint 2012-ben a gyermekek 51%-ának volt veszélyben a jólléte olyan formában, hogy a „gyermek nélkülözési indexben” szereplő 15 tétel közül legalább 2-ben hiányt szenvedett (nem jutott hozzá, vagy a szülei nem engedhették meg maguknak, hogy biztosítsák számára). Ez az adat különösen megdöbbentő akkor, ha ismételten hangsúlyozzuk, hogy a mintánkba került gyermekek kétharmada (73%-a) nem hátrányos helyzetű - a középréteghez tartozó családokban él.

A gyermekeknek mindössze 28%-a nem volt érintett a megkérdezett jóléti indikátorok egyikében sem, és további 21%-uk csupán egyetlen indikátorban szenvedett hiányt.

Az érintett, (legalább 2 jóléti tényezőtől megfosztott) gyermekek 51%-os arányát követte a legalább három indikátor alapján nélkülöző gyermekek 35%-os, majd

22%-kal a négy, és 14%-kal az öt tényezőtől megfosztottak csoportja. A nélkülözés „mélysége” tehát a 2 illetve 5 szempontból is hiányt szenvedő gyermekek körében volt a legnagyobb kiterjedtségű. Ilyen arányú megfosztottság volt a legnagyobb arányban tapasztalható a nélkülözők körében.²⁹ Ez egyrészt azt jelenti, hogy a nélkülözés egyidejűleg több dimenzióban is jelen van, az egyes hiányok „egymásra rakódnak” – a gyermek jóllétének veszélyeztetettsége elmélyül.

5. sz. ábra: A (0-18 éves) gyermekek nélkülözésének aránya 2012-ben Magyarországon, a gyermek deprivációs index alapján (N = 1592)³⁰

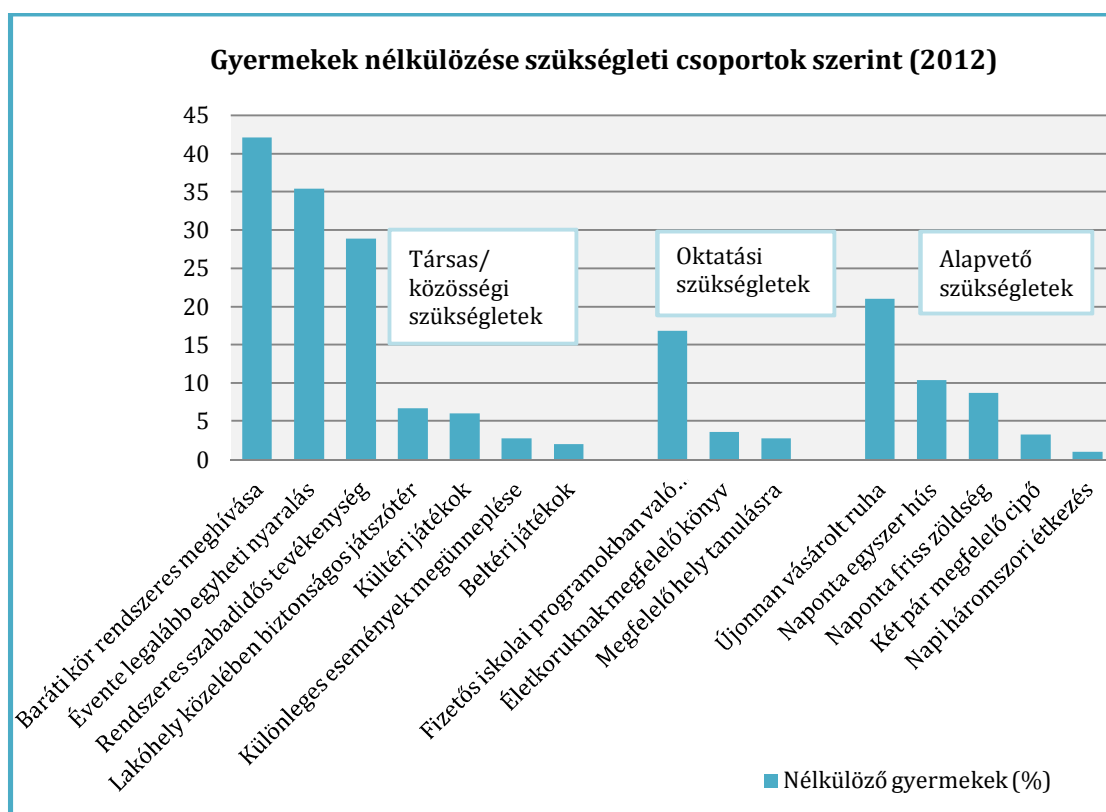
A nélkülözéssel érintett gyermekek legnagyobb arányban a *társas kapcsolataikban, szabadidős tevékenységeikben* és a *kikapcsolódás területén* szenvedtek hiányt. A legnagyobb kihívást a kortársakkal való kapcsolat jelenti. A gyermekek 42%-ának nincs lehetősége arra, hogy barátait rendszeresen meghívja magához. A gyermekek harmada (35%) nem tud elmenni nyaralni, míg 29%-uk esetében a szabadidős tevékenységekben való részvétel (sport, művészetek, közösségi játék, tehetséggondozás, stb.) is korlátozott.

²⁹ Ez a mélységi eloszlás nagyságrendileg megfelel a 2009-es adatoknak, ahol a gyermekek nélkülözése a 2+ indikátor szerint megfosztottak között 31.9%-os, a 3+ szerintiéknél 25.1%-os, a 4+ esetében pedig 20.6% illetve 16.7 százalékos volt. (Forrás: UNICEF-IRC 10)

³⁰ Az 5. sz. ábra megmutatja, hogy a mintába került 0-18 éves gyermekek hány százaléka szenvedett hiányt a vizsgált nélkülözési tételekben azért, mert a család, amiben élnek, nem tudja számukra biztosítani az ahhoz való hozzáférést.

Ha a gyermekek jogoktól és lehetőségektől való megfosztottságát az egyes szükségletek szerinti csoportosításban nézzük (lásd 6. sz. ábra), akkor egyértelműen megállapítható, hogy az alapvető igények (élelem, ill. étkezés, ruházkodás minősége) területén vannak legkevésbé, és a közösségi / társas szükségletek területén vannak leginkább kitéve a gyermekek a nélkülözésnek, megfosztottságnak. A barátok meghívása, iskolai programokban való részvétel, nyaralás, szabadidő eltöltése, játék, sportszerek, közösségi terek használata együttesen biztosítják a gyermekek számára, hogy a kortársakkal, barátokkal kapcsolatot tarthassanak. A gyermekek 9 éves kor körül „átlépik a Rubikont”, ami fontos az „én” és az önállóság kialakulásában. Ekkortól a barátok, iskolatársak, a többi gyermek hatása még dominánsabbá válik, és a gyermekek már nem a felnőtteknek akarnak megfelelni – sokkal inkább a kortársaiknak. Ezért is fontos (többek között), hogy ne szigetelődjenek el, ne izolálódjanak a gyermekek akkor sem, ha a többiekénél „kevesebbük van”.

6. sz. ábra: A gyermekek nélkülözésének alakulása – szükségletek szerinti csoportosításban (N = 1592)³¹

³¹ A 6. sz. ábra megmutatja, hogy a kutatási mintába került 1022 gyermekek nélkülözése százalékosan hogyan alakul, ha a gyermekjóléti tételeket szükségletek szerint három csoportba soroljuk: társas / oktatási / alapvető szükségletek.

Egy gyermek jóllétére, életminőségére, fejlődésének egészséges vagy veszélyeztetett voltára természetesen nem csak (és semmiképpen nem kizárólagosan) az anyagi jóllét dimenziójában találunk választ. Persze jó dolog „*két forintért kuglert venni*”, de – miként azt a jelentés 2. fejezetében részletesen is kifejtettük -, a gyermek szempontjából a materiális jóllét mellett az érzelmi, kulturális, morális és spirituális fejlődés biztosítottasága is alapvető. Fontos a bántalmazástól és erőszaktól mentes gyermekkor, amiben a gyermek nem válik sem áldozatává sem tanújává fizikai vagy érzelmi, de verbális erőszaknak sem. Alapvető fontosságú a gyermek részvételének biztosítása az őt érintő ügyekben (megfelelő tájékoztatása, véleményének meghallgatása) és természetesen az alapkövetelmény: a gyermek legfőbb érdekének érvényesülése. Ezek a tényezők olyan szempontokat is jelentenek, amelyek mind-mind a gyermekkor, a gyermek jóllétének minőségét határozzák meg – noha számokban nehezen kifejezhetőek. Ezért is fontos, hogy a gyermekek jólléte és anyagi biztonsága közé ne kerüljön egyenlőségjel. Sajnos sok olyan gyermek van, akinek a jólléte (például családon belüli erőszak, vagy a szeretet nélküli nevelés miatt) komoly veszélynek van kitéve, noha nem jelent gondot a családban a minőségi étkezés, ruházkodás. A másik oldalról nézve, az anyagi bizonytalanságban, szegénységben élő családokban nevelkedő gyermekek számára is elérhető érzelmi biztonság, szeretetteljes környezet, elfogadás, bizalom, tisztelet, a társas és kortárs kapcsolatok támogatása, a minőségi együtt töltött idő domináns hatást gyakorol a gyermek jóllétére. Sok esetben el tudja fedni a család létbizonytalanságát a gyermek elől, aki teljesen más szemmel (nem a felnőtt mérce szerinti „szegénység képpel”) tekint saját életére és környezetére.

Jelen kutatás arra is felhívja a figyelmet, hogy a gyermek jólléte – bár sok tekintetben szorosan kötődik a család jövedelmi helyzetéhez – mégsem csak és kizárólagosan az anyagi dimenzióban értelmezhető. A kortárs kapcsolatok támogatása, a gyermek elszigetelődésének megelőzése, a szabadidő minőségi eltöltésének biztosítása elsősorban nem pénz, hanem hozzáállás kérdése. Az kell, hogy a szülő – és a gyermek iránt felelősséget érző más felnőttek – fontosnak tartsák ezeket, és megértsék, hogy egy iskolai rendezvényen való részvétel, vagy egy nyári tábor milyen sokféle képpen tud jó lenni a gyermeknek, és mennyiben járul hozzá a jóllétéhez.

Kockázati tényezők a szegénységre és nélkülözésre

A 2012-ben nyilvánosságra hozott UNICEF éves jelentés (RC10) megállapításai szerint a gyermekszegénységnek és a gyermekek nélkülözésének négy alapvető kockázata van: (1) a szülők alacsony iskolai végzettsége, (2) a szülők munkanélkülisége, (3) az egyszülős, valamint a (4) bevándorló család.

A négy kockázati tényező közül három esetében³² a jelentés azt állapította meg, hogy Magyarországon különösen erősen jelenik meg, és veszélyezteti a gyermekek jóllétét.

A legerősebb kockázati tényező hazánk esetében a szülők alacsony iskolázottsága volt 2009-ben - és 2012-ben is. Az UNICEF RC10 jelentése szerint az ilyen családba született gyermekek 74.5%-ának jólléte sérül Magyarországon. Ennél magasabb kockázati arányt csak Romániában, Bulgáriában és Szlovákiában mértek 2009-ben az EU tagállamok között.

Az UNICEF Magyar Bizottságának 2012-es kutatása általánosságban ennél alacsonyabb, de egyes tételeknél (így például, hogy sérül-e a gyermek joga a társas kapcsolatok ápolására – baráti kör rendszeres meghívása, stb.) ezt megközelítő értéket mutat. (lásd. 7. sz. ábra) A szülő iskolai végzettsége igen erősen képes „befolyásolni” a gyermek jóllétét. Alapfokú iskolázottsággal rendelkező családfő esetén minden második gyermek (50.5%) nélkülözőnek minősült. Középfokú végzettségű háztartásfő esetén ez lecsökkent 38.7%-ra, míg felsőfokú végzettség esetén 23%-ra.

³² A bevándorlók alacsony száma miatt a migráns / betelepült létben rejlő kockázatok Magyarországon nem voltak megállapíthatóak (mérhetőek).

7. sz. ábra: A gyermekek nélkülözésének alakulása 2012-ben a szülők iskolai végzettsége alapján (N = 1592)³³

Az általános iskolai végzettséget és az érettségi hiányát jelentő alacsony iskolai végzettség generációkon átívelő szegénységi kockázatot jelent.³⁴ Olyan kockázati tényező, ami „halmozni” képes a hátrányokat: rossz munkaerő-piaci helyzet, munkanélküliség, alacsony jövedelem, a mobilitás hiánya, stb.³⁵

Az alacsony iskolázottság mellett a munkanélküliség a másik olyan szülői jellemző, ami hatványozottan növeli a gyermek nélkülözésének kockázatát. A munkanélküliség 2009-ben Romániában, Bulgáriában, Szlovákiában és Portugáliában volt hazánknál erősebb kockázati tényező a gyermekszegénységre. Magyarországon 2009-ben ez azt jelentette, hogy az ilyen szülők gyermekeinek 64.4%-a esetén volt megállapítható a jóllét veszélyeztetettsége és a nélkülözés. Ez az arányszám 2012-ben

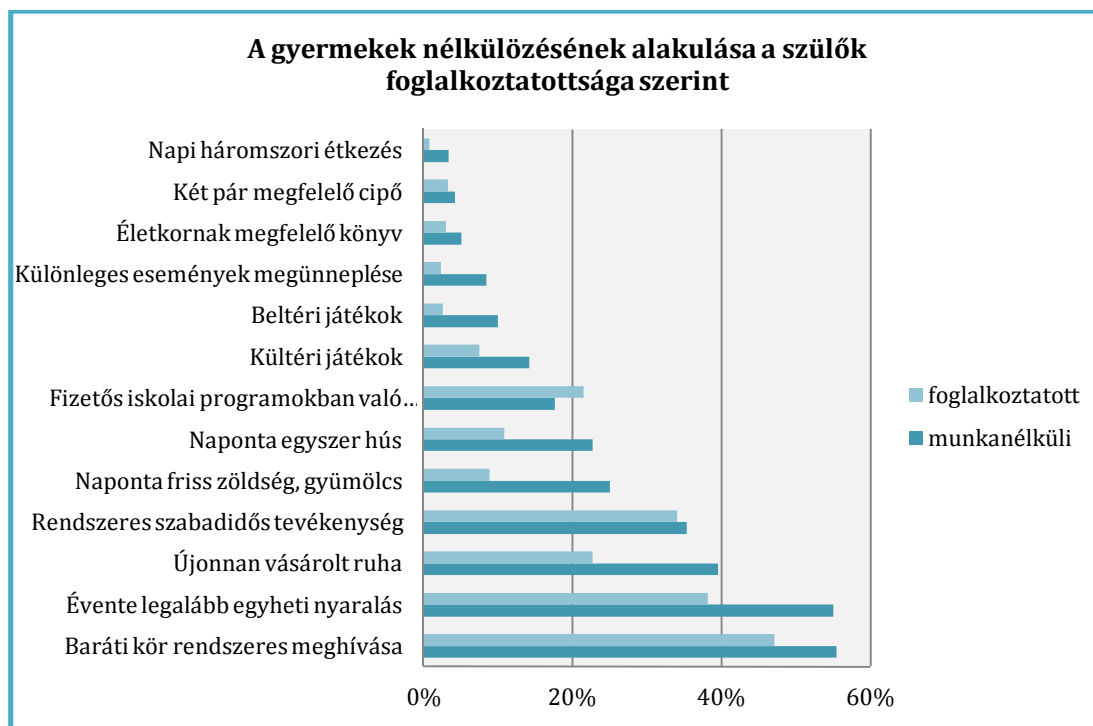
³³ A 7. sz. ábra megmutatja, hogy a kutatási mintába került családok esetében, a szülők legmagasabb iskolai végzettsége szerint hogyan alakultak a deprivációs index tételei

³⁴ Gábos A. – Szívós P. (2006) A gyermekszegénység és néhány jellemzője Magyarországon. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (ed): Társadalmi riport 2006. Budapest: TÁRKI, 204–228. old. http://www.tarsadalomkutatás.hu/kkk.php?TPUBL-A-695/publikaciok/tpubl_a_695.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

³⁵ Ebből a szempontból is drámai az a tény, hogy a családjukon kívül nevelkedő, állami gondoskodásból kikerülő gyermekek körében kiugróan magas az érettségi nélküliek aránya

(döntően a középréteg családjai körében) nem érte el a 60%-ot, de még így is a második legerősebb szegénységi kockázatnak minősült.

8. sz. ábra: A gyermekek nélkülözésének alakulása 2012-ben a szülők foglalkoztatottsága szerint (N = 1592)³⁶

A 2012-es magyarországi UNICEF kutatás szerint, a kereső nélküli családokban minden második gyermek nélkülöző volt (55.3% volt a deprivációs index ezeknél a családoknál). Ha legalább egy felnőttnek volt állása, akkor ez az arányszám már lecsökkent 46.9%-ra, ha pedig mindkét szülőnek volt állása, akkor a gyermek(ek) nélkülözési mutatója már „csak” 33% volt, azaz minden harmadik gyermek esetében volt megállapítható a jóllét közvetlen veszélyeztetettsége.

A harmadik kockázati tényezőt az egyszülős családmodell jelentette – mind 2009-ben, mind pedig 2012-ben. A 2009-es adatok szerint az egyszülős családban nevelkedő gyermekek Románia, Bulgária és Lettország után Magyarországon voltak kitéve a legnagyobb veszélynek a szegénység / elszegényedés oldaláról. Hazánkban (a 2009-es adatok szerint) az egyszülős családok 47.3%-ban a gyermekek nélkülöztek, aminél 2012-ben magasabb értéket kaptunk (50.9%). Ez mindenképpen továbbgondolásra érdemes, hiszen – ismételten hangsúlyozzuk - a 2012-es kutatás alapvetően a középréteg családjairól és az azokban nevelkedő gyermekekről ad képet.

³⁶ A 8. sz. ábra megmutatja, hogy az egyes szükségleti tételeket nélkülöző családokban a szülők hány százaléka volt foglalkoztatott és hány százaléka volt munkanélküli.

Az egykeresős családszerkezetben élő minden második gyermek jóllétének veszélyeztetettsége szintén olyan támogatásért és segítségért kiált, amiben a helyi kezdeményezéseknek is kiemelkedő szerepük lehet. Jelentésünk záró fejezetében több olyan kezdeményezést is bemutatunk, ami a gyermeküket egyedül nevelő szülőknek biztosít önszolgáltató, támogató programokat. Kutatásunk a probléma gender dimenziójára nézve is tartalmaz adatot. Az egyedülálló nők nehezebb helyzetben vannak a gyermeknevelésben (anyagi és más szempontból is), mint az egyedülálló apák. Azoknak a gyermekeknek a körében, akiket az anyjuk nevel egyedül 44%-os volt a nélkülözők aránya, míg az apjukkal élő gyermekek között ez a szám 38% volt.

9. sz. ábra: A gyermekek nélkülözésének alakulása a szülők száma szerint (N = 1592)³⁷

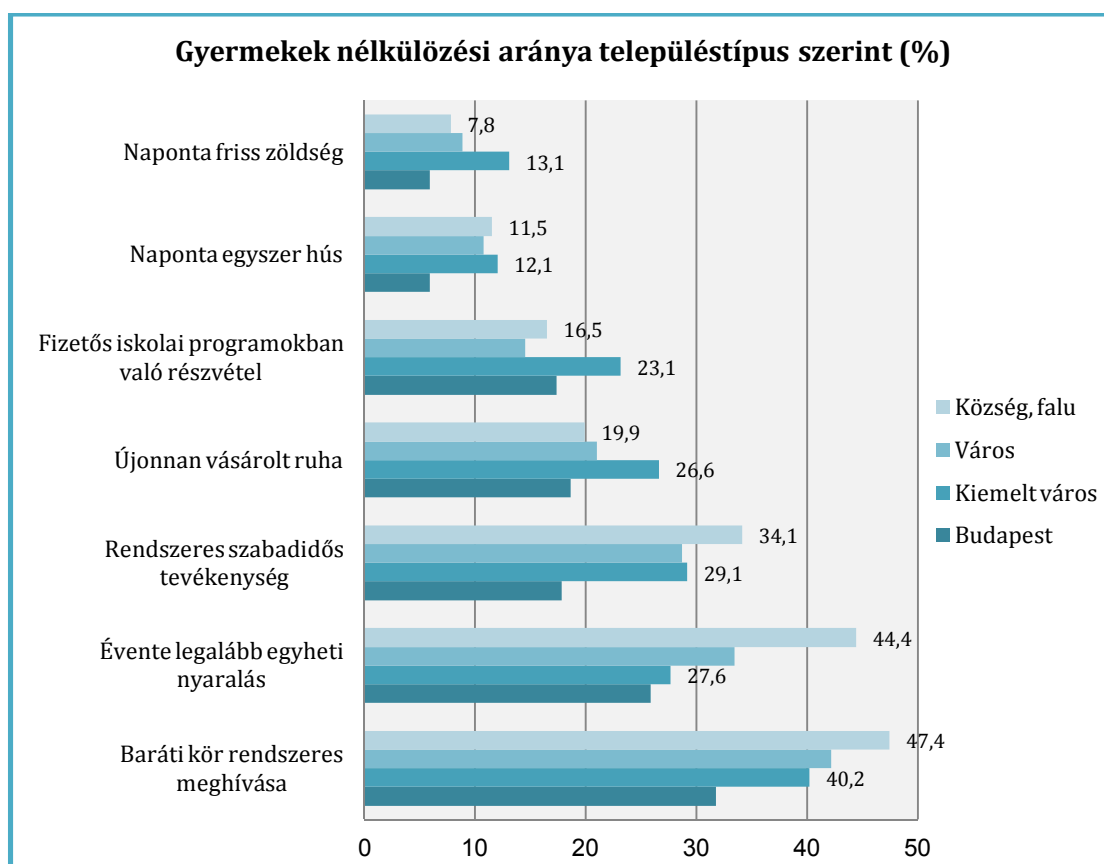
A 2009-es és 2012-es gyermek nélkülözési vizsgálatok tehát egyaránt a szülők iskolai végzettsége, a szülők foglalkoztatottsága és az egyszülős családszerkezet körében mutatták ki a gyermekek jóllétének kiemelkedő kockázatát. Ezen túlmenően a 2012-es magyarországi vizsgálat a női családfők fokozott kiszolgáltatottságára, a fiatal (35 évesnél fiatalabb) szülők³⁸ által nevelt gyermekek nehezebb helyzetére is rávilágított.

³⁷ A 9. sz. ábra megmutatja, hogy az egyes szükségleti tételeket nélkülöző gyermekek hány százaléka él egy- és kétszülős családban.

³⁸ A 19-30 éves családfők által nevelt gyermekek körében 59%-os, míg a 30-35 éves korosztályhoz tartozó szülők gyermekénél 61%-os volt a nélkülözők aránya.

Továbbá arra, hogy a társas kapcsolatok területén a vidéki községi és kistelepülési lét fokozottan sérülhet (Lásd: 10. sz. ábra) - miközben a másik oldalról az alapvető szükségletek (étkezés minősége) területén a falusi, községi gyermekek kedvezőbb helyzetben vannak vidéki nagyvárosi kortársaikhoz képest.³⁹

10. sz. ábra: Kutatási adatok a gyermekek nélkülözéséről 2012-ben, településtípus szerint (N = 1022)⁴⁰

Más (korábbi magyar kutatásokból ismert) kockázati tényezők tekintetében a 2009-es gyermekszegénységi jelentés, és a 2012-es magyarországi vizsgálat sem tartalmazott adatokat. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azokat a veszélyeztető faktorokat, amelyek a fogyatékossgal élő gyermekeket és családjaikat, a többgyermekes családokat, vagy a roma kisebbséghez tartozókat érinti.⁴¹ Ebben a körben külön is kiemeljük a családjukon kívül, állami gondoskodásban nevelkedő gyermekeket, akiknek a valós helyzetéről csak nagyon kevés adatunk van.

³⁹ Budapesten élni valamennyi vizsgált gyermekjóléti szempont szerint a legkedvezőbb volt.

⁴⁰ Kiemelt városok alatt a 78.000-nél több lakossal rendelkező településeket értjük.

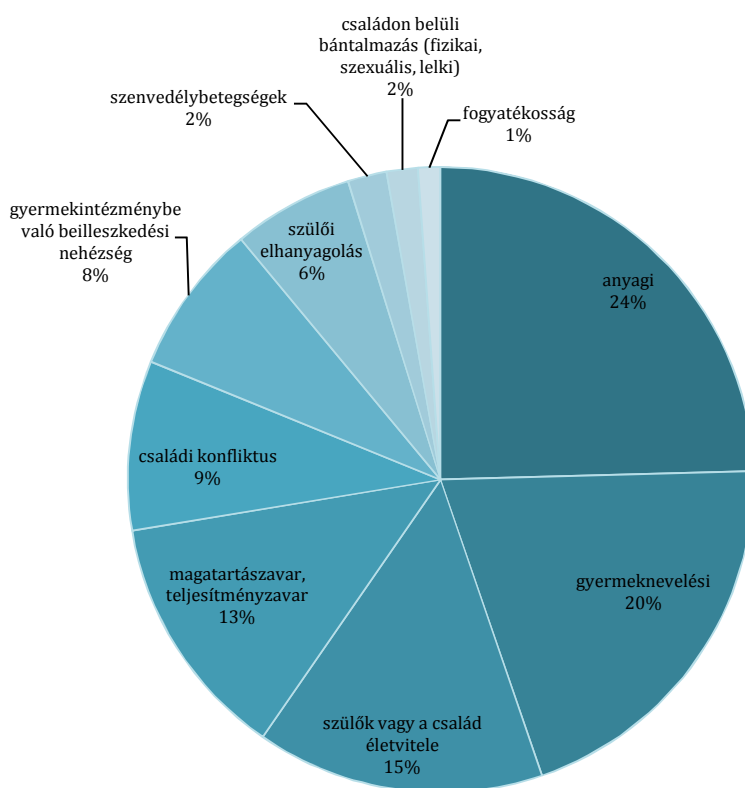
⁴¹ A 10. sz. ábra megmutatja, hogy az egyes szükségleti tételeket nélkülöző gyermekek hány százaléka él községben, városban, kiemelt városban, és Budapesten.

A családjukon kívül élő gyermekek helyzete

A gyermekek jóllétét vizsgálva általában a családokat tekintjük megfigyelési egységnek. Maga az adatfelvétel is leggyakrabban az ún. háztartás kérdőíveken keresztül történik. A gyermekek helyzete legkönnyebben valóban a családon belül vizsgálható, azonban ennek a megközelítésnek van egy fontos hiányossága: figyelmen kívül hagyja a gyermekeknek egy különösen veszélyeztetett csoportját, a családon kívül nevelkedőket.

2011-ben Magyarországon 21 ezer gyermek élt családján kívül, gyermekvédelmi gondozásban. A gyermekvédelem látóterébe kerülő gyermekek száma 2006 és 2011 között 30 %-kal nőtt. Ennek a kisvárosnyi gyermekcsoportnak a jóllétéről alig rendelkezünk információval. Leggyakrabban láthatatlanok maradnak, miközben jóllétük igen nagy kockázatnak van kitéve.⁴²

Veszélyeztetett gyermekek megoszlása veszélyeztetési forma szerint (2011)

Bár a gyermekvédelmi törvény egyértelműen tilalmazza pusztán anyagi indok alapján egy gyermek családból való kiemelését, mégis az látható, hogy a legnagyobb problémaforrás, ami sok esetben a gyermek védelembe vételéhez és kiemeléséhez vezet, az a nélkülözés, szegénység és a gyermek jóllétének anyagi (materiális) veszélyeztetettsége. Valóban nehezen választható el a család anyagi helyzetétől a gyermek jóllétének kockázata (hajléktalanság, rossz lakhatási körülmények, elégtelen ruházat, hiányzó iskolaszerek, stb.), mégis sokszor az tapasztalható, hogy a szociális védőháló által meg nem tartott családok problémáira a gyermekvédelem eszközeivel kell(ene) választ találni. Ez pedig azt jelenti, hogyha a gyermeket – jólléte érdekében – kiemelik családjából, az komoly gyermekjogi aggályokat vet fel.

⁴² Forrás: KSH

Inspiráló ötletek, jó gyakorlatok, ajánlások

*„...nincs egy játszótér sem, pedig sok gyermek van.
Próbáltunk beszélni az önkormányzattal, harmincezer
forintot ajánlottak fel a játszótérre és hogy szerezzünk
önkénteseket, akik megépítik.”
(2 gyermekes szülő)*

Az UNICEF 2012-ben végzett kutatása sokféle problémára és kihívásra felhívja a figyelmet. Hiszünk abban, hogy az a tény, miszerint minden második gyermek jólléte veszélyben lehet Magyarországon, sokakat fog tettekre sarkallni. S mint mindannyian tudjuk (mert aki volt gyermek az már legalább egyszer hallotta, és akinek van gyermeke, az már legalább egyszer mondta): minden csak hozzáállás kérdése.

Akkor most félig tele van a pohár vagy félig üres? Annak örülünk, hogy minden második gyermek jól van, vagy azért aggódjunk, hogy minden jól lévő gyermek mögött árnyékként áll egy másik, aki nincs.

Az UNICEF hisz abban⁴³, hogy minden gyermek egyenlő, ezért egyenlő jogok, lehetőségek és életesélyek illetik meg. Nem mondhatjuk, hogy mindent megtettünk a jövőnk érdekében, amíg nem tettünk meg mindent azért, hogy egyetlen gyermek se maradjon hátra, egyetlen gyermek se legyen árnyékban.

Európa 2020 Stratégia

2010-ben az Európai Unió Tanácsa felállította az Európa 2020 Stratégiát, melynek célja, hogy tudásalapú, fenntartható, és befogadó növekedést biztosítson az EU gazdaságának. Ennek elérésre a Stratégia öt célkitűzést határozott meg a foglalkoztatás, az innováció, az oktatás, az éghajlatváltozás/ energiapolitika, és a szegénység/ társadalmi kirekesztés területén. Utóbbi célul tűzte ki, hogy a következő évtizedben legalább 20 millióval csökkenti azoknak az embereknek számát, akik szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élnek, vagy akik számára ez reális veszélyt jelent. Ennek mérésére az EUROSTAT három mutatót jelölt meg: a szegénységi rátát, a súlyos anyagi deprivációt, és az alacsony munkaintenzitást. Mindazok, akik legalább egy kategóriába besorolhatóak, szegénynek vagy kirekesztettnek tekinthetők.⁴⁴

Minden ország saját nemzeti célt is megjelölt. Magyarország vállalta, hogy 20-20-20 százalékkal csökkenti a gyermekes családok szegénységi rátáját, a súlyos anyagi nélkülözésben élők arányát, illetve az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányát. A három mutató kb. 450.000 főt érint, és a stratégia célok teljesülése a szegénységben és kirekesztettségben élők arányának 5 százalékpontos csökkenését eredményezné.⁴⁵

⁴³ Az ENSZ Gyermekjogi egyezménye pedig előírja.

⁴⁴ Európai Bizottság: *Európa 2020 Stratégia* http://ec.europa.eu/europe2020/index_hu.htm Letöltés dátuma: 2013. február 18.

⁴⁵ Nemzetgazdasági Minisztérium (2010) Összhangban Európával: az EU2020 Stratégia. p.4. http://www.kormany.hu/download/c/e1/00000/sszhangban_Eur_p_val_az_EU2020_Strat_gia.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

A gazdasági válságot követően egyre fontosabb szerep jut a nem-kormányzati, vállalati és társadalmi kezdeményezéseknek, melyek (a jóllét más-más dimenzióját megragadva) mind képesek jobbá tenni a kiszolgáltatottságban élő gyermekek életét. Legyen szó önszerveződésen alapuló projektekről, érdekképviselési mozgalmakból kinőtt programokról, civil szervezetek együttműködéséről, vagy akár vállalati társadalmi felelősségvállalásról és európai példák követéséről, sokan és sokféleképpen tehetünk a gyermekek jóllétéért.

A gyermekek szükségleteit holisztikusan szemlélve azt láthatjuk, hogy a gyermekek jóllétét négy különböző szint alakítja: a gyermeké, a családé, a közösségé és a társadalomé. Ezeknek az egymásra épülő, egymást erősítő szinteknek mindegyike kihat a gyermekekre, és mindegyike tehet azért, hogy javítsa helyzetüket.

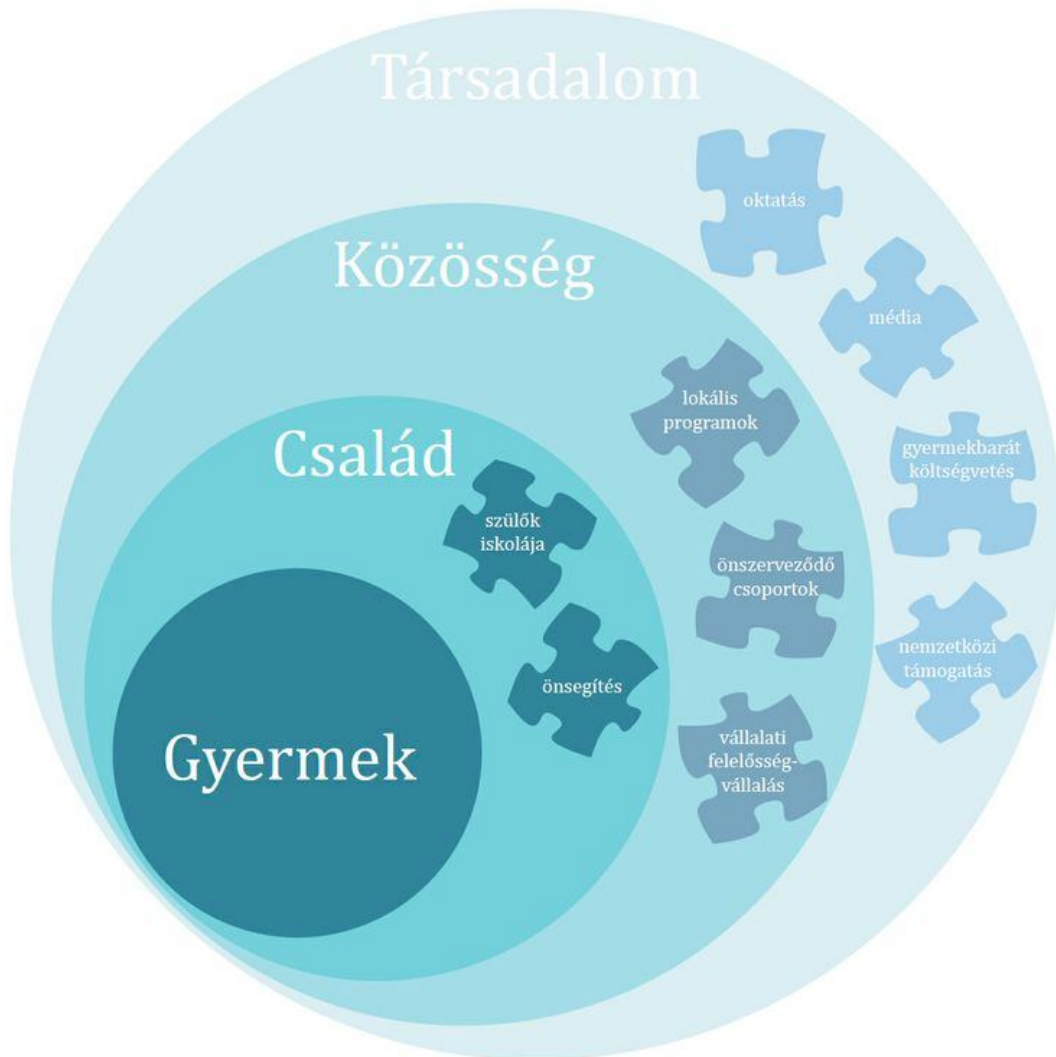
Ki kell használni a társadalomban lévő erőt (társadalmi tőke), hogy minden gyermek hozzájuthasson az egészséges fejlődéséhez szükséges összes feltételhez.

Többféle út létezik afelé a végső cél felé, hogy a gyermekek kirekesztettségét megszüntessük. Miként az első évek is „életünk végéig” tartanak, úgy a programok is igen széles skálán mozognak a korai beavatkozástól kezdve az élethossziglani fejlesztésig, a családi kezdeményezésektől a társadalmi attitűd-váltásig⁴⁶.

Ezek közül szeretnénk felvillantani néhány példát - mint egy nagy kirakós darabkái -, melyek a maguk módján mind hozzájárulhatnak a gyermekek szükségleteinek biztosításához.

⁴⁶ A nemzeti és társadalmi szintű kezdeményezésekre jó példa a „*gyermekbarát költségvetés*”, ami a megváltozott szemlélet erejével próbálja a gyermekek jóllétét szolgálni. Egy ország költségvetése pontosan kifejezi az ország prioritásait. A költségvetési politikától függ többek között az egészségügy, oktatás, szociális védelem helyzete, melyek mind befolyásolják a gyermekek mindennapjait. A gyermekek jólléte egy erős, fejlődő ország sarokköve, ezért a költségvetés megalkotásakor, megvitatásakor és felülvizsgálatakor indokolt lenne azt a gyermekek speciális nézőpontjából is megvizsgálni. Annak ellenére, hogy a gyermekeket érintő közkiadásokról nehezen lehet átfogó elemzést készíteni, a gyermekek szükségleteinek biztosítását komoly költségvetési megfontolások kell övezzék.

11. sz. ábra: A gyermekek jóllétének különböző dimenziói

Egy gyermek számára nem csak az fontos, hogy egyéni szükségletei biztosítva legyenek, hanem az is, hogy a szülők jól legyenek. Akkor válhat belőle testileg-lelkileg egészséges felnőtt, ha közvetlen környezete fizikai, lelki, érzelmi egészsége is biztosított.

Nők és anyák önszervező szervezetei

A nők és anyák önszervező szervezetei az együttműködésen, információcserén és regionalitáson alapulnak. Egy elfogadó, támogató közösséget hoznak létre, foglalkoznak érdekvédelemmel és közvetve segítik a stabil családi környezet kialakítását. Különösen fontos szerepük van az egyedülálló anyák segítésében. Családos rendezvényeket szerveznek, és a helyi társasági élet megerősítésével a gyermekeknek társas kapcsolatát is javítják.⁴⁷

Mindazok a programok és rendszerszintű segítési lehetőségek (családsegítő, családvédelmi központok, gyermekjóléti szolgálatok, a védőnői hálózat, stb.), amelyek a család szintjén hatnak, a gyermek életminőségét is befolyásolják. A gyermek és a család

⁴⁷ REGINA Alapítvány <http://www.reginakozpont.hu/haz/>

integrált szemlélete alapvető, amit érdemes kiegészíteni azzal a nézőponttal, ami a szülő (és más felnőtt családtagok) mentál-higiénés egészségét, motivációját, pozitív megerősítését hivatottak szolgálni.

Szülők iskolája

A szülők iskolájának célja, hogy a gyermekek kiegyensúlyozott, boldog családban nőhessenek fel. Segít választ adni minden olyan kérdésre, mellyel egy szülő találkozhat. Egy felhalmozott tudástárat hoz létre, tabukat fészeget, felkészít, tanácsot ad és támaszt nyújt, és teszi mindezt azért, hogy a lehető legjobb szülőket nevelje ki. Mindeközben egy közösséget hoz létre (interneten és személyesen egyaránt), ahol bárki megoszthatja tapasztalatait.⁴⁸

A család jóllétén keresztül támogatják a gyermekeket azok a kezdeményezések is, amelyek a lakókörnyezetet fejlesztik. Az egészséges (és biztonságos) környezet nem csak a Gyermekjogi egyezményben rögzített alapvető jog a gyermekek számára, de életminőségüket is alapvetően befolyásolja.

Közösségi kertek

Céljuk, hogy a városban élők is megtermelhessék maguknak a friss zöldségeket, gyümölcsöket. Egészséges, vitaminokban és tápanyagokban gazdag ételmiszerrel látja el a családot, és segíti a családi költségvetést is, mivel ezekre az ételiszerekre rakódik rá semmilyen többletköltség. A városi kertben megtermelt ételiszerek tartósíthatók, így a téli időszakban is segítséget jelentenek a családoknak. A kertészkedés mindemellett hasznos elfoglaltságot teremt, levezeti a stresszt, mely jó hatással lehet az önértékelésre és a családi légkörre egyaránt.⁴⁹

A gyermek környezetét azonban nem csak fák és virágok alkotják. Az egy településen (kerületben, településrészen) élők leggyakrabban nem csak a kilátásban osztoznak, de az élethelyzetekben, kilátástalanságban is. A helyi, alulról jövő kezdeményezések igazi ereje abban rejlik, hogy az érintettek (azaz a saját helyzetüket legjobban ismerők), mindenki másnál kompetensebben és pontosabban tudják megfogalmazni, hogy mi jelenti a megfelelő segítséget.

Hátrányos helyzetben élők önszerveződő csoportjai

A helyi roma nők kezdeményezésére alapult szervezet saját munkaerő-piaci helyzetük javítását, és saját érdekképviseletük támogatását tűzte ki célul. Életminőségük javítása érdekében önszervező köröket alakítanak, és egy kistérségi anyaközpont beindításán dolgoznak, amely a helyi hátrányos helyzetű nők és gyermekeik számára nyújt segítő kezet.⁵⁰

⁴⁸ Szülők Iskolája <http://www.szulokiskolaja.hu/>, Felelős Szülők Iskolája <http://felelosszulokiskolaja.hu/>

⁴⁹ Városi Kertek Egyesület <http://www.avarositanya.hu/>; Kortárs Építészeti Központ <http://kozossegekertek.hu/>

⁵⁰ SZIROM Egyesület (Szikszói Roma Nők Egyesülete) <http://sziorom.org/>

Az önszerveződő, lokális kezdeményezések helyzete azonban nem könnyű. Gyakran a mindennapi küzdelmek, a család boldogulásáért vívott harc felemésztja a szülők (és gyermekek) erejét. Nincs tartalék arra, hogy – mint a mesebeli Münchhausen báró – saját hajuknál fogva húzzák ki magukat a bajból. Ezekben a helyzetekben egy helyi, de kívülről jövő segítség, támogatás, energia igazi katalizátorként tud működni, és képes biztosítani egy-egy jó gondolat, kezdeményezés elindulását és továbbélését, fennmaradását is.

Élmény Kommandó

Egy vándorcsoport keresi fel az adott településen élő gyermekeket - többnyire a hátrányos helyzetűeket - hogy olyan egyszerű, de izgalmas szabadidős elfoglaltságokat mutassanak nekik, melyek amellet, hogy fejlesztik képességeiket, ők maguk is bármikor játszhatnak. Beletartoznak ebbe különböző művészeti és sport programok, kalandjátékok, vagy csere-bere piac.⁵¹

Miként a gyermekjóléti megközelítés is holisztikus szemléletű, a gyermeket a maga teljességében, külső kapcsolataival és belső szükségleteivel együtt szemléli, úgy az igazán sikeres támogató programoknak is fontos jellemzője a komplex gondolkodás és szemlélet.

Holisztikus szemléletű helyi programok

Az Igazgyöngy Alapítvány munkájában a hátrányos helyzetű és roma gyermekek integrációja három pillérre épül: családgondozás, intézményi együttműködés és oktatás. Előbbi különböző esélyteremtő munkákkal segíti a családokat (kiskeretek létrehozása, villanyóra visszakötés, stb.), utóbbi a vizuális, művészeti nevelés eszközét használja a gyermekek személyiségfejlesztéséhez.⁵²

A fenti példák illusztrációk, és nem a teljesség igényével lettek összeválogatva. Az UNICEF Magyar Bizottságának alapvető szándéka az ötletadás, inspiráció volt. Minden felnőtt, gyermek, cég, szervezet, aki jelentésünket olvassa, továbbgondolhatja, megtalálhatja, kitalálhatja és elkezdheti a saját tágabb családjában, környezetében, iskolájában megvalósítani az ő saját projektjét.

Kulturális szükségletek

Az otthagyt könyvek mozgalma eredetileg internetes regisztráción alapult. A mozgalom célja, hogy az elolvasott könyveket egy nyilvános helyen hagyva továbbadjuk egy ismeretlennek, segítve ezzel a könyvekhez való hozzáférést. A vándorló könyvek játéka helyi szinten internet nélkül is megvalósítható.⁵³ A „Könyveket adunk” programban⁵⁴ minden egyes online elolvasott könyvért egy új könyvet adományoznak a témában tevékeny civil partnerszervezeteknek.

⁵¹ Élmény Kommandó <http://elmenykommando.blogspot.hu/>

⁵² Igazgyöngy Alapítvány <http://igazgyongy-alapitvany.hu/>

⁵³ Veszíts el egy könyvet! <http://veszitsel.konyvtar.hu/>

⁵⁴ Pearson Foundation: We Give Books <http://www.wegivebooks.org/>

Felhasznált irodalom

de Neubourg, C., Bradshaw, J., Y. Chzhen, G. Main, B. Martorano and L. Menchin (2012) 'Child Deprivation, Multidimensional Poverty and Monetary Poverty in Europe', Innocenti Working Paper 2012-02, UNICEF Innocenti Kutató Központ, Firenze. www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2012_02.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Chai, J., M. de Milliano, C. de Neubourg, I. Plavgo, and Z. Wei (2012). 'Step-by-Step Guidelines to the Multiple Overlapping Deprivation Analysis (MODA)', Working Paper 2012-10, UNICEF Office of Research, Florence. http://www.devinfolive.info/ccmoda/app/webroot/files/siteDoc/MODA_Step-by-step%20guidelines.pdf. Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Darvas Á. és Ferge Zs. (2012). Civil jelentés a gyerekesélyekről. Gyerekesély Közhasznú Egyesület. Budapest. http://www.gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2011.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Szivós P. és Tóth I. Gy. (szerk.) (2009). Jövedelem egyenlőtlenség és szegénység Magyarországon. TÁRKI Háztartás Monitor. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2009_teljes.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Gábos A. és Szivós P. (2006). A gyermekszegénység és néhány jellemzője Magyarországon. In: Kolosi T., Tóth I. Gy. és Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2006. Budapest: TÁRKI, p. 204–228. http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-695/publikaciok/tpubl_a_695.pdf Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Gábos A. és Szivós P. (2009). A női szegénység Magyarországon és Európában. Szerepváltozások. In Nagy I. és Pongrácz T. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009. Budapest: TÁRKI - Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2009, 154-164. p.

Guio, A-C. (2009). What can be learned from deprivation indicators in Europe. EUROSTAT Methodologies and Working Papers. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-09-007/EN/KS-RA-09-007EN.PDF Letöltés dátuma: 2013. február 18.

Guio, A-C., D. Gordon and E. Marlier (2010). Measuring material deprivation in the EU — Indicators for the whole population and child-specific indicators. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-RA-12-018 Letöltés dátuma: 2013. február 18.

TÁRKI (2010) Child poverty and child well-being in the European Union. Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unite E.2) of the European Commission, Budapest.

http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/tarki_chwb_mainreport_online.pdf

Letöltés dátuma: 2013. február 18.

UNICEF (2013) Humanitarian Action for Children - Overview Document. UNICEF. New York.

UNICEF Innocenti Kutató Központjának éves jelentései:

Innocenti Report Card 1

A league table of child poverty in rich nations

Innocenti Report Card 6

Child poverty in rich countries

Innocenti Report Card 7

Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries

Innocenti Report Card 9

The children left behind: A league table of inequality in child well-being in the world's rich countries

Innocenti Report Card 10

Measuring child poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries